

arisztokratizmus» és az új proletár formavilág. A proletárok természetes formája: az egyszerűség. De ehhez természetesen csak úgy lehetett eljutni, ha művészetük keresztülesett a legkiválóbb formalizmuson. Ez meg is történt majdnem mindenütt. Az új esztétika ma már nem formák után itél, hanem a belső látat keresi, amely a művészalkotást létrehozta!

Farkas Zoltán szintén a teljes tagadás álláspontjára helyezkedik és azt mondja: nincs proletárművészet, még ornamentika sincs! *Én tudnék mutatni ilyen ornamentikát!* A gépalkatrészből, mechanizált világból, geometriai síkból álló képarchitektúra: ez a proletáriátus ornamentikája, a gyári munkás világa ez, mint a parasztság népművészetének stilizált növény- és állatvilága. Hogy a futurizmus individuális tendenciái nem férnek össze a szocializmussal? Erről vitatkozni lehetne! A szocializmus mindenesetre sokkal szélesebb eszmekör, mintsem hogy abba a futurizmus ne férjen bele. A futurizmus anarchista szimpátiája közismert dolog. Válaszom legyen az a kérdés, hogy hát az anarchizmus vajjon nem proletárszülemény-e?

Ami az olajnyomatokat illeti, itt ugyanaz a nézetem, mint Surányi Miklóssal szemben a ponyva kérdésében. A hitvány olajnyomatokat egyként kedveli a műveletlen polgár és proletár. A műveletlenség és izléstelenség egyetlen társadalmi osztálynak sem kivételes kiváltsága, époly kevéssé, mint a műveltség és jóízlés.

Tanulmányomban azonban egy hibát feltétlenül elkövettem: Paul Ernst nevét elírásból helytelenül a proletárvilág főinak sorában szerepeltettem, amit magamtól bevallok. Mindenesetre vigasztaló számomra, hogy míg a jobb oldalon ilyen kifogások merültek fel szerény cikkem ellen, addig a másik oldalon helyeslik ugyan azt, ami az ő ideológiájukba abból belemagyarázható, de még jobban támadnak azért, hogy romantikus és «végeredményben mégis reakciós» vagyok.

Makkai János.

Rákosi Szidi.

Prielle Kornéliáról pályája végén azt írta egyik kritikusa, hogy legifjabb nézői sem szorultak rá apáik vagy épen nagyapáik becsületzavára, hogy elhagyják: milyen nagy színésznőt látnak maguk előtt. Öreg szerepein is átizzott az egyéni jelentékenysége-

nek, a szív és értelem előkelőségének varázsa s ezekben az ezüsthajú figurákban mintegy összegeződött egész fél százados művészete, gyermeklányalakjainak gráciája, hódító fiatal aszszonyainak fölényes szellemessége — s mindehhez egy hosszú élet finom bölcseséggé érett tapasztalata.

Rákosi Szidi tekintélye és hatása sem szorult rá, hogy afféle kegyeletes multon-merengéssel, régi (ránk nézve már nem egyszer ellenőrizhetetlen) sikerek lexikális felsorolásával támogassuk és bizonygassuk. Hatvan esztendő működése után nagy színész nő ma is, e hatvan évnek abban a második felében, melyet már a magunk megfigyeléséből ismerünk, művészete mintegy a szemünk láttára gazdagodott, ízesedett s nyert egyre nyilvánvalóbb történeti jelentőséget. Színészetünk haladásával nemcsak lépést tartott: a nagy tehetség bátorságával jóformán elébevágott annak. Elébe különösen akkor, amikor — pályája derekán, a naiva- és fiatal hősnő-szerepeknek búcsút mondvá — egy ideig jóformán kizárólag az ú. n. «komika»-szerep körben működött. Ez a terület meglehetősen a külső hatások birodalma, a férfiak után lololó «aggszűz» ősrégi figuráját az írók maguk is jobbára egy-két konvencionális vonásra szorították, részletjellemzéssel nem igen bibelődtek, az alakot mintegy rábízták a groteszk külsőre: öltözköd-jék életkorának ellentmondó fiatalossággal s kerüljön minél több olyan helyzetbe, mikor a férfiak felületik vagy menekülnek előle. E tekintetben Csikfaludy Károly Luca kisasszonyától Csiky Gergely Langó Szerafinájáig alig látni valami gazdagodást vagy épen mélyülést. Rákosi Szidi ezen a területen is ki bírta bontani az egyéniség színeit: alakjait többrettűekké tette, a külső groteskségnek valami benső visszhangját, néha szinte melancholikus aláfestését érezte, a pusztán komikumra kieleezett alak az ő kezén bizonyos belső életet nyert, az epizódból az előtérbe lépett, nem rikitó színezés vagy túlhangsúlyozás által, inkább a fonák külső alatt mélyebb, gazdagabban színeződött lelki valóságot sejtető diszkréciója következtében. Az újszerű színjátszás fő büszkesége az, hogy felfedezte a lelki összetettséget, hogy a szóhoz a gondolatot vagy néha fél-gondolatot, a gesztushoz az ideg-életet, a helyzethez az életsorsot érzeti hozzá. Ennek is megvannak a

lélektelen manieristái, nagyképű technikázói. Rákosi Szidi a külsőségekben egyszerűen rábizta magát kitűnő megfigyelésére, hibátlan mesterségtudására, a külsőségek alatt pedig szabadjára engedte kedélyét és humorát. Ez a kedély nem csupa verőfény, ez a humor nem cseppentett méz: van benne egy szemernyi érdesség és fanyarság, — de tökéletes színpadi hitelét éppen ez adja meg, a nevetségességnek vagy a jóságnak tőle nem afféle «in vacuo» fogalmát kapjuk, hanem a valódi élettel pontosan egybevágó megjelenési formáját.

Ezért is mutatkozott művészete legérdekesebbnek és minden «szerepkör»-ön leginkább felülemelkedőnek azoknak az alakoknak megformálásában, melyeknél a jellem magvát csalóka külszín takarja. A *Himfy dalai*-ban Biróné nemzetesasszony örökös zsémbelése alatt remekül érezte az elvakulásig menő lágy szívűséget, a Pierre Wolf-féle *Titok* Jauvenelnéjában az erkölcsi szigor mögé rejtőző megértést és megbocsájtást.

Ma leginkább genrefigurákban látjuk, szerepei ritkán haladják meg az epizódok méreteit. De az epizódok az élet akkora gazdagságával megtölteni s a dráma egészével olyan szerves kapcsolatba hozni jóformán senki sem tudja, mint ő. Ibsen *Hedda Gabler*-ében Tesman Juliája a megalázkodás és önérzet egymáson át-meg átütő színeivel ejt bámolatba, az *Elzevir* Ginette kisasszonyában egy egész életnek ad melancholikus kihangzást, csak úgy, mint a *Vén gazember* Perkálnéjában. S a legutóbbi két játékidejében megint két remekét teremtette meg a kicsinyben nagyot alkotásnak, mind a kettőt Zilahy Lajos drámájában: a *Szibériá*-ban a büntető fogolytábor jólelkét, az energikus és csupa-szív Ödgyotát, a *Tábornok*-ban pedig a katonafiáért könyörgő, gyámoltalan-ságában is hősi lelkű öreg Pásztorné. Erről egyik bírálója azt mondta: való-ságos élő szobra a «névtelen katona» édesanyjának. A művészetnek ezt a nagy egyetemesítő varázsát, szimbolikus mélyiségét érzi ebben az alakításában a közönség is, ez a szövegre ugyancsak kurta szerep akármily szerényen húzódik is meg a második vonalban: izgatott érdeklődésünknek, kitáruló szeretetünknek kellős közepébe kerül.

Szeretet és érdeklődés övezi Rákosi Szidi alakját hat évtized óta, mely a

magyar színészet történetének felét jelenti. A szeretet és megbecsülés e hosszú mult felé fordul, de az érdeklődés és a várakozás még a jövő felé is bizakvoan tekint. R. T.

Tudományos élet.

A magyar irodalmi nyelv kialakulásának pszichológiai hátterét igyekezett megvilágítani *Gál János* a Magyar Nyelvtudományi Társaság legutóbbi ülésén. Tudvalevő, hogy a magyar irodalom eleven élete a XV. század végén és a XVI. század elején a kéziratban megőrzött vallásos művek sorozatával kezdődik, amelyet az irodalomtörténetben közönségesen kódexirodalomnak szokás nevezni. Ez a jelentékeny kézirat-tömeg csupa fordítás latinból és pontosan a középkori vallásos termelés anyagát nyújtja a magyarul olvasó szerzeteseknek. *Gál János* szépen fejtette ki ennek az irodalomnak lelki rúgóit, az írók rajongó miszticizmusát, lírai emelkedettségét, naív, tiszta hitét; érezte mennyi élet van ezeken a látszólag száraz és avult lapokon. Természetesen a fordítók csak az eredeti latin írók lendületét érezték át újra fordításaikban, de a középkori katolikus vallás univerzális szellemét tekintve, kétségtelen, hogy a magyar írók és fordítók egyaránt csak úgy át-érezték a szövegekben rejlő lelki tartalmat, mint az eredeti művek írói. A szellemtörténelmi problémát: miért keletkezett éppen ekkor és nem korábban a magyar fordítási irodalom, ezúttal nem vetette fel az előadó, pedig ettől sok tekintetben függ a pszichológiai magyarázat is. Csak minap mutattunk rá más helyen a XVI. század elején élt Gosztonyi János győri és erdélyi püspök párizsi szereplésére, kimutatva, hogyan jut bele ez a szentéletű magyar főpap a párizsi misztikus mozgalom forgatagába és hogyan ösztönzi párizsi humanista barátait, hogy papjai számára a liturgiát és erkölcsant népszerűen magyarázó műveket írjanak. Nem hisszük, hogy ez a szórványosnak tetsző eset véletlenül esik egybe a magyar vallásos irodalom megindulásával, mert ennek kétségtelenül ugyanabból az általános európai szellemi mozgalmából kellett kiindulnia, mely a vallásos életnek a papság körében való mélyítését tűzte ki legfőbb feladatául. A XVI. századi magyar irodalom megindulásának titka a vallásos érzés történetében keresendő!...